

MHXS TALABLARI ASOSIDA BOSHQARUV HISOBOTI METODOLOGIYASINI SHAKLLANTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Eshniyazova Yulduz Yuldashbayevna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: yulduzyuldashbayevna12@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22137885>

Annotatsiya. Tezida MHXS talablari asosida boshqaruv hisoboti metodologiyasini shakllantirishning konseptual asoslari ko'rib chiqilgan. Metodologiyani konseptual, tashkiliy va nazorat qatlamlari birligida qurish zarurati asoslangan hamda uch qatlamli tashkiliy-metodik model taklif etilgan.

Kalit so'zlar: MHXS, boshqaruv hisoboti, metodologiya, tashkiliy-metodik model, mas'uliyat markazlari, nazorat infratuzilmasi.

Boshqaruv hisoboti moliyaviy hisobotdan farqli ravishda qonun bilan qat'iy tartibga solinmagan. Bu erkinlik korxonaga o'z ehtiyojiga mos axborot tizimini qurish imkonini beradi, biroq ayni paytda ikki xatarni keltirib chiqaradi. Birinchisi — boshqaruv hisobotining moliyaviy hisobotdan uzilib qolishi: bir xil davr uchun ikki xil natija shakllanadi va ular o'rtasidagi tafovutni izohlab bo'lmaydi. Ikkinchisi — boshqaruv hisobotining moliyaviy hisobot takroriga aylanishi: u qo'shimcha analitik qiymat bermaydi va qaror qabul qilish uchun foydasiz bo'lib qoladi.

MHXSga o'tish sharoitida ushbu masala yangi mazmun kasb etadi. “Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Qonun va Prezidentning 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori asosida yirik korxonalar moliyaviy hisobotni MHXS bo'yicha tuzishga o'tdi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, MHXS bo'yicha hisob-kitoblar ko'pincha faqat tashqi hisobot uchun bajariladi va boshqaruv kesimlariga tizimli ravishda o'tkazilmaydi.

Tadqiqotda MHXSning boshqaruv hisobotidagi o'rni quyidagicha talqin qilinadi: **MHXS boshqaruv hisobotining shaklini emas, uning o'lchov bazasini belgilaydi.** Daromadni tan olish (IFRS 15), moliyaviy aktivlarni baholash va kutilayotgan yo'qotishlarni hisobga olish (IFRS 9), zaxiralarni baholash (IAS 2), ijarani tan olish (IFRS 16) hamda adolatli qiymatni o'lchash (IFRS 13) bo'yicha qoidalar ikkala hisobot uchun umumiy asos bo'lib xizmat qiladi. Boshqaruv hisoboti ushbu bazadan chetlashishi mumkin, biroq har bir chetlashish hujjatlashtirilishi va solishtirilishi shart.

Bu yerda IFRS 8 “Operatsion segmentlar” standarti alohida ahamiyatga ega. Standart “boshqaruv yondashuvi” tamoyilini joriy etib, oshkor qilinadigan segmentlarni bosh operatsion qaror qabul qiluvchi ko'rib chiqadigan ichki hisobot asosida aniqlashni talab qiladi. Demak, ichki hisobot tuzilmasi tashqi oshkor qilish sifatini bevosita belgilaydi — boshqaruv hisoboti “norasmiy hujjat” maqomidan chiqadi.

Tadqiqot natijasida boshqaruv hisoboti metodologiyasi uch qatlamli tizim sifatida ifodalandi.

Boshqaruv hisoboti metodologiyasining uch qatlami

Qatlam	Mazmuni	Yechiladigan masala
I. Konseptual qatlam	MHXS bo'yicha tan olish, baholash va oshkor qilish qoidalari; axborotga qo'yiladigan sifat talablari	Nima o'lchanadi va qanday o'lchanadi

Qatlam	Mazmuni	Yechiladigan masala
II. Tashkiliy qatlam	Mas'uliyat markazlari va segmentlar; vakolat taqsimoti; axborot oqimlari egalari; hisobot muddatlari	Kim javob beradi va qaysi kesimda
III. Nazorat infratuzilmasi	Hisob siyosati va reglamentlar; avtorizatsiya va kirish nazorati; solishtirish protseduralari; ichki audit	Hisobotga qanday ishonch hosil qilinadi

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Modelning asosiy mantiqi shundaki, qatlamlar ketma-ket bog'langan va ularning har biri o'zidan keyingisi uchun shart hisoblanadi. Konseptual qatlam zaif bo'lsa, hisobot moliyaviy hisobot bilan solishtirilmaydi. Tashkiliy qatlam zaif bo'lsa, hisobotdagi og'ish uchun javobgar shaxsni aniqlab bo'lmaydi va hisobot nazorat vositasi bo'lmay qoladi. Nazorat qatlami zaif bo'lsa, raqamlarning to'g'riligiga ishonch yo'qoladi. Shu sababli **metodologiyaning kuchi uning eng zaif qatlamiga teng** degan xulosa o'rinli bo'ladi.

Amaliy jihatdan bu yondashuv boshqaruv hisobotini loyihalash tartibini ham belgilaydi: avval o'lchov bazasi (MHXS qoidalari va ulardan chetlashishlar), so'ngra kesimlar (mas'uliyat markazlari va segmentlar), oxirida nazorat vositalari belgilanadi. Amaliyotda esa ko'pincha teskari yo'l tutiladi — hisobot shakli tuziladi, keyin unga ma'lumot izlanadi, bu esa hisobot tizimining barqaror bo'lmasligiga olib keladi.

Xulosa. MHXS talablari asosida boshqaruv hisoboti metodologiyasi konseptual, tashkiliy va nazorat qatlamlarining birligi sifatida shakllantirilishi lozim. Amaliy tavsiyalar: boshqaruv hisoboti metodologiyasini hisob siyosatining alohida bo'limi sifatida rasmiylashtirish; MHXS bazasidan har bir chetlashishni asoslash va hujjatlashtirish; har bir ko'rsatkichni mas'uliyat markazi bilan bog'lash; boshqaruv va moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini muntazam solishtirishni majburiy protseduraga aylantirish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. IASB. Conceptual Framework for Financial Reporting. — London: IFRS Foundation, 2018.
2. IFRS 8 "Operating Segments"; IAS 1 "Presentation of Financial Statements". — London: IFRS Foundation.
3. CIMA, AICPA. Global Management Accounting Principles. — London: CIMA, 2015.
4. COSO. Internal Control — Integrated Framework. — New York: AICPA, 2013.
5. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (2016-yil 13-aprel, O'RQ-404-son).
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori.